

1ο Μέρος
(κεφάλαια Α', Β', Γ', Δ')

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΣΤΟ 18^ο ΑΙΩΝΑ

Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εργασία για το σχολείο

Οι τρεις κοινωνικές τάξεις στη Γαλλία πριν από το 1789.
Γαλλική γελοιογραφία του 18^{ου} αιώνα.

Ο καλλιτέχνης σ' αυτήν την γκραβούρα, αποδίδοντας μ' έναν ξεχωριστό τρόπο τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, γελοιογραφεί τη φεουδαρχική τάξη πραγμάτων.

- Να εξηγήσετε τον συμβολισμό της γελοιογραφίας.
- Να σκεφθείτε ποια οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της γαλλικής κοινωνίας εκείνης της εποχής υπαινίσσεται ο καλλιτέχνης.
- Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις σας, να συζητήσετε σχετικά με τα αίτια της εκδήλωσης του κινήματος του Διαφωτισμού και να επισημάνετε τους λόγους για τους οποίους έγινε επίκεντρό του η Γαλλία.

Σημείωση:

Σχετικά με το θέμα αυτό βλ. Φ. Κ. Βώρου, «Δρόμοι Ελληνικής Παιδείας», εκδ. Ειρμός, Αθήνα, 1991, σσ. 155-157 και 186-187 και «Η διδασκαλία της Ιστορίας με αξιοποίηση της εικόνας», Αθήνα, 1993, σσ. 110-115.

1 . Η Φ ι λ ο σ ο φ ί α

Ερώτηση αντιστοίχισης

Να γράψετε, στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της Β' στήλης, που αντιστοιχεί στο δεδομένο της Α' στήλης. (Σε κάθε δεδομένο της Α' στήλης αντιστοιχεί ένα μόνο από τα δεδομένα της Β' στήλης).

Α' Οι φιλόσοφοι	Β' Η βασική τους θέση
___ Τζων Λοκ	α. αποδέχεται τη μεταφυσική ερμηνεία του κόσμου
___ Δαβίδ Χιουμ	β. απορρίπτει τις έμφυτες έννοιες και δέχεται ως πηγή κάθε γνώσης την εμπειρία
___ Βαρώνος Ολμπάκ	γ. συνδυάζει λόγο και εμπειρία για την ερμηνεία της γνωστικής λειτουργίας
___ Εμμανουήλ Καντ	δ. αμφιβάλλει για τις γνώσεις και για όλες τις διανοητικές δυνάμεις του ανθρώπου
	ε. αμφισβητεί τον μεταφυσικό τρόπο θεώρησης των φυσικών πραγμάτων
	στ. ερμηνεύει τη γνωστική λειτουργία ως προϊόν αποκλειστικά του λόγου
	ζ. απορρίπτει κάθε μεταφυσική ερμηνεία του κόσμου

Ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής

Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.

1. Η φιλοσοφική σκέψη των Διαφωτιστών είναι στραμμένη προς την έρευνα:
  - α) του προβλήματος της γνώσης
  - β) του μυστηρίου της ύπαρξης
  - γ) του κύρους των ηθικών αξιών
  - δ) της ουσίας της τέχνης
  - ε) της πρώτης αρχής του κόσμου

2. Η φιλοσοφία, που αναπτύσσεται κατά τον «αιώνα των φώτων», κινείται, μεθοδολογικά, στο πλαίσιο:
- α) της κριτικής διδασκαλίας που εισηγήθηκε ο Καντ
  - β) του ορθολογισμού που οικοδόμησε ο Ντεκάρ
  - γ) του κλασικού εμπειρισμού που θεμελίωσε ο Τζων Λοκ
  - δ) του κλασικού ορθολογισμού που προήγαγε ο Σπινόζα

Ερώτηση πολλαπλής επιλογής και σύντομης απάντησης

Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.

Από τις απαντήσεις που έδωσαν στα φιλοσοφικά ερωτήματα σχετικά με τη γνώση, οι περισσότεροι Διαφωτιστές είναι:

- α) αγνωστικιστές
- β) ιδεαλιστές
- γ) ρεαλιστές
- δ) σκεπτικιστές
- ε) υλιστές

Να εξηγήσετε τι σημαίνει ο όρος που επιλέξατε: .....

.....

.....

.....

2. Η Ιστορία ως Επιστήμη και Στοχασμός

Ερώτηση πολλαπλής επιλογής

Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα της απάντησης που νομίζετε πως είναι η σωστή.

Σημείο συνάντησης της ιστορικής σκέψης όλων των στοχαστών και των ιστορικών, που κινούνται στο ιδεολογικό πλαίσιο του Διαφωτισμού, αποτελεί:

- α) η εστίαση στην αιτιακή αλληλοδιαδοχή γεγονότων
- β) η ανάγκη για συστηματική και κριτική επεξεργασία των πηγών
- γ) η πεποίθηση για την ανακύκλωση των περιόδων της Ιστορίας
- δ) η έμφαση στον ρόλο του ανθρώπου ως παράγοντα της ιστορικής εξέλιξης
- ε) η αναζήτηση των νόμων που ρυθμίζουν την πορεία της Ιστορίας

Ερώτηση αντιστοίχισης

Να γράψετε, στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της Β' στήλης, που αντιστοιχεί στο δεδομένο της Α' στήλης. (Σε κάθε δεδομένο της Α' στήλης αντιστοιχεί ένα μόνο από τα δεδομένα της Β' στήλης).

A. Οι ιστορικοί	B. Η προσφορά τους
___ Βίκο	α. διεύρυνε τη θεματολογία της Ιστορίας
___ Μοντεσκιέ	β. ερεύνησε κριτικά και συστηματικά τις ιστορικές πηγές
___ Βολταίρος	γ. προέβαλε τον ρόλο της προσωπικότητας στην Ιστορία
___ Κοντορσέ	δ. επεσήμανε τον νομοτελειακό χαρακτήρα της ιστορικής εξέλιξης
___ Γίββων	ε. ανέδειξε τον καθοριστικό ρόλο του οικονομικού παράγοντα στην ιστορική εξέλιξη
	στ. δημιούργησε μια ιστορία που στηριζόταν στη συγκριτική μελέτη των πολιτισμών
	ζ. εισήγαγε την έννοια της ιστορικής εξέλιξης ως συνωνύμου της προόδου
	η. έδωσε έμφαση στην αιτιώδη εξάρτηση των γεγονότων

Ερώτηση ανάπτυξης

- Αφού παρουσιάσετε συνοπτικά τις βασικές θέσεις των Διαφωτιστών για την ιστορική εξέλιξη, να αναλύσετε την επίδραση που άσκησε το πνεύμα του ορθολογισμού στην ιστορική επιστήμη κατά τον 18^ο αιώνα.

Εργασία για το σχολείο

«Όταν οι θεσμοί μιας κοινωνίας δεν ανταποκρίνονται στις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά, η κοινωνία αυτή παρακμάζει».

- Να σχολιάσετε την άποψη αυτή.

3 . Ο Ι Π Ο Λ Ι Τ Ι Κ Ε Σ Ι Δ Ε Ε Σ

Ερώτηση συμπλήρωσης

Να συμπληρώσετε τα κενά στο παρακάτω κείμενο.

Οι Διαφωτιστές, οι οποίοι διετύπωσαν **πολιτικές θεωρίες**, ήταν:

1. Ο ....., ο οποίος, μολονότι άσκησε οξύτατη κριτική εναντίον των απολυταρχικών καθεστώτων, δεν υπεστήριξε τις βίαιες εξεγέρσεις, αλλά προτιμούσε τις ..... για την ανάπτυξη της κοινωνίας. Γι' αυτό και, συμφιλιώνοντας τη μοναρχία με τις νέες ιδέες, θεώρησε ιδεώδες το πολιτικό σύστημα της .....(*) , όπου η εξουσία λειτουργεί με τη συμβουλευτική υποστήριξη των φιλοσόφων και βασίζεται στη ....., η οποία οδηγεί στη διακυβέρνηση των υπηκόων με πνεύμα ανεξιθρησκίας και ελευθερίας.
2. Ο ....., ο οποίος στο έργο του «.....(*)», αφού εξέτασε τις μορφές των πολιτευμάτων, απέρριψε το δεσποτικό, απολυταρχικό σύστημα διακυβέρνησης, ενώ εκθείασε τον αγγλικό κοινοβουλευτισμό. Ως καλύτερο πολιτικό σύστημα πρότεινε τη .....(*) , που θα στηρίζεται στον έλεγχο της εξουσίας από το ..... και τους .....(*) . Για τη σωστή λειτουργία ενός τέτοιου συστήματος θεώρησε απαραίτητη τη διάκριση της κρατικής εξουσίας σε τρεις επιμέρους ανεξάρτητες εξουσίες: α) ....., β) ....., γ) ..... . Από το σύνολο των απόψεών του θεωρείται εκφραστής του ..... πολιτικού ρεύματος.
3. Ο ....., ο οποίος με το έργο του «.....(*)» πρότεινε ως μορφή διακυβέρνησης τη ....., με την οποία οι άνθρωποι θα επανακτήσουν την ..... που απολάμβαναν στην πρωταρχική φυσική τους κατάσταση, αλλά και την ....., η οποία βρισκόταν στη βάση της συμφωνίας που συνήψαν, όταν αναγκάστηκαν να

δημιουργήσουν κοινωνία, έχει όμως πια χαθεί. Οραματίστηκε μια ιδανική πολιτεία, στην οποία θα καταργούνταν κάθε αντιπροσώπευση και την εξουσία θα ασκούσε ο ....., ενώ η κυβέρνηση θα ήταν υποτεταγμένη στη βούλησή του και οι νόμοι εκφραστής αυτής της βούλησης. Με το έργο του θεμελίωσε θεωρητικά το ..... πολιτικό ρεύμα.

Και οι τρεις παραπάνω πολιτικές θεωρίες, παρά τις διαφορές τους, χαρακτηρίζονται από ..... τάσεις.

Σημείωση: Η ερώτηση αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ολιγόλεπτο τεστ στο μάθημα της ημέρας, εφόσον ο διδάσκων ή η διδάσκουσα κρίνει απαραίτητο να αξιολογήσει αν οι μαθητές συγκράτησαν και κατανόησαν τις βασικές πληροφορίες του κεφαλαίου «ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ».

Προτεινόμενος χρόνος: 8' - 10'.

Μονάδες: 20, δίνοντας μία μονάδα για κάθε κενό και θεωρώντας ως ένα κενό τα σημειωμένα με (*), (τίτλοι έργων, πολιτικά συστήματα, φορείς ελέγχου εξουσίας).

Ερώτηση αντιστοίχισης

Να γράψετε στα κενά αριστερά το γράμμα που αντιστοιχεί στο σύστημα διακυβέρνησης που πρότεινε κάθε πολιτικός στοχαστής, και δίπλα από το γράμμα αυτό, τον αριθμό που αντιστοιχεί στην κοινωνική τάξη που ο καθένας εξέφραζε.

		Πολιτικοί στοχαστές	I. Συστήματα Διακυβέρνησης	II. Κοινωνικές Τάξεις
I	II			
—	—	Μοντεσκιέ	α. απόλυτη μοναρχία	1. εργατική τάξη, αγρότες
—	—	Βολταίρος	β. αγγλικός κοινοβουλευτισμός	2. μεγαλοαστική τάξη
—	—	Ρουσσό	γ. φωτισμένη δεσποτεία	3. αριστοκρατία με κληρονομικά δικαιώματα
			δ. συνταγματική μοναρχία	4. μεσοαστική τάξη, μικροαστοί
			ε. δημοκρατία	5. αριστοκρατία χωρίς κληρονομικά δικαιώματα

Ερώτηση πολλαπλής επιλογής και συμπλήρωσης

Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα της απάντησης που νομίζετε πως είναι η σωστή.

Η διάκριση των εξουσιών, που εφαρμόζεται ως σήμερα σε όλα τα αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα, θεμελιώθηκε θεωρητικά από:

- α) τον Βολταίρο
- β) τον Κοντορσέ
- γ) τον Τζων Λοκ
- δ) τον Μοντεσκιέ
- ε) τον Ρουσσό

Να αναφέρετε τις επιμέρους εξουσίες, στις οποίες διέκρινε την κρατική εξουσία: .....

Ερώτηση διαζευκτικής απάντησης ή του τύπου «σωστό-λάθος»

Να διαβάσετε το κείμενο και τις προτάσεις που ακολουθούν. Αν τις θεωρείτε σωστές, με βάση το κείμενο, ή λανθασμένες, να βάλετε σε κύκλο το γράμμα Σ ή Λ αντίστοιχα. Στη συνέχεια, αν απαντήσατε με Λ, να υπογραμμίσετε τη λέξη ή τις λέξεις που κάνουν την κάθε πρόταση λανθασμένη και να γράψετε στην κενή σειρά που ακολουθεί τη λέξη ή τις λέξεις που θα 'καναν την πρόταση σωστή.

«Ο Φρειδερίκος Β΄ ... έχει προσφέρει στην ανθρωπότητα το σπάνιο παράδειγμα ενός πολεμιστή, ενός νομοδιδάσκου, ενός φιλόσοφου πάνω στο θρόνο. Η αγάπη του για τα γράμματα δεν τον κάνει καθόλου να ξεχνά τις υποχρεώσεις του προς τους υπηκόους του και την προσωπική του δόξα... Χωρίς πολυτέλεια στην Αυλή του, ενεργητικός και ακούραστος δίπλα στους στρατιώτες του, ακλόνητος απέναντι στον εχθρό, έχει προκαλέσει το θαυμασμό και αυτών που δουλεύουν για την καταστροφή του».

Ο Φρειδερίκος Β΄ υπήρξε βασιλιάς της Πρωσίας.	Σ	Λ
Είναι ο κλασικός τύπος του απόλυτου μονάρχη.	Σ	Λ
Είχε φιλικές σχέσεις με τον Μοντεσκιέ.	Σ	Λ

Ενίσχυσε και προστάτεψε τα γράμματα και τις τέχνες. Σ Λ

.....
Θεμέλιο της εξουσίας του ήταν το θείο δίκαιο. Σ Λ

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Να εξηγήσετε γιατί ο Μοντεσκιέ θεωρείται ένας από τους θεμελιωτές της πολιτικής επιστήμης, λαμβάνοντας υπόψη ότι η πολιτική επιστήμη έχει ως σκοπό της την περιγραφή και την ερμηνεία των πολιτικών φαινομένων.
2. Πώς εξηγείται ότι στα κράτη με καθεστώς «φωτισμένης δεσποτείας» δεν εκδηλώθηκαν επαναστατικά κινήματα, όπως έγινε στη Γαλλία;

Εργασία για το σχολείο

- Να διαβάσετε προσεκτικά το απόσπασμα από το έργο του Μοντεσκιέ «Το Πνεύμα των Νόμων» (σ. 14 του βιβλίου σας) και να επισημάνετε:
  - α) το πολιτικό σύστημα που απορρίπτει
  - β) τα φιλελεύθερα στοιχεία της σκέψης του.

Εργασία για το σπίτι

- Προσπαθήστε να επισημάνετε τους λόγους για τους οποίους οι φωτισμένοι ηγεμόνες δεν προχώρησαν σε παραχωρήσεις δημοκρατικού χαρακτήρα.

4. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. Να αξιολογήσετε **γενικά** τις κοινωνικές ιδέες των Διαφωτιστών με κριτήριο:
α) τα κοινωνικά προβλήματα που τους απασχόλησαν και
β) τις λύσεις που πρότειναν για τη βελτίωση της κατάστασης.
(Η απάντησή σας να μην υπερβαίνει τις 6 γραμμές).
2. «Ο Τσεζάρε Μπεκαρία υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους κήρυκες του ανθρωπισμού» αναφέρεται στο σχολικό σας βιβλίο.
– Να δικαιολογήσετε σε 4-5 στίχους αυτόν τον χαρακτηρισμό.

Ερώτηση διαζευκτικής απάντησης ή του τύπου «σωστό-λάθος»

Να ελέγξετε αν οι παρακάτω προτάσεις ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο του κειμένου και να σημειώσετε Χ στο Σωστό ή στο Λάθος, αν θεωρείτε ότι η αντίστοιχη πρόταση είναι σωστή ή λανθασμένη. Στη συνέχεια, αν σημειώσατε Χ στο Λάθος, να υπογραμμίσετε τη λέξη ή τις λέξεις που κάνουν την πρόταση λανθασμένη.

«Ο Αιμίλιος έχει λίγες γνώσεις, αλλά αυτές είναι πραγματικά δικές του και ό,τι μαθαίνει δεν είναι ποτέ μισομαθημένο. Στο μικρό αριθμό των πραγμάτων που ξέρει, και τα ξέρει καλά, το πιο σημαντικό είναι ότι υπάρχουν πολλά που τα αγνοεί και που μπορεί να τα μάθει μια μέρα...

Έχει ένα πνεύμα σε όλα ανοιχτό, όχι από την ίδια την παιδεία του, αλλά από την ικανότητά του να αποκτήσει παιδεία. Μου αρκεί να μπορεί να βρει σε τι χρειάζεται καθετί που κάνει και γιατί πιστεύει ό,τι πιστεύει».

Σωστό Λάθος

1. Ο Αιμίλιος είναι ένα καθυστερημένο παιδί.	☐	☐
2. Ο Αιμίλιος μεγαλώνει σ' ένα μοναστήρι.	☐	☐
3. Ο Αιμίλιος μαθαίνει από την προσωπική ενασχόληση με τα πράγματα.	☐	☐
4. Ο δάσκαλος του Αιμίλιου τον συμπονά για την κατάστασή του.	☐	☐

5. Το κείμενο είναι απόσπασμα από το έργο «Αιμίλιος ή περί Αγωγής».	☐	☐
6. Συγγραφέας του κειμένου είναι ο Τσεζάρε Μπεκαρία.	☐	☐
7. Το έργο αυτό συνέβαλε, ώστε να γίνει πιο αυστηρή η εκπαίδευση.	☐	☐
8. Οι ιδέες αυτού του έργου επηρέασαν τον Πεσταλότσι.	☐	☐

Συνδυασμός ερωτήσεων σύντομης απάντησης και ανάπτυξης

Να διαβάσετε προσεκτικά τα κείμενα και να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν, αξιοποιώντας, όπου χρειάζεται, και τις γενικότερες ιστορικές γνώσεις σας. (Οι απαντήσεις σας στις ερωτήσεις α - δ να δοθούν στα κενά διαστήματα. Για την τελευταία ερώτηση να χρησιμοποιήσετε δική σας κόλλα χαρτί).

Κείμενο 1ο

Διακρίνω στο ανθρώπινο είδος δύο περιπτώσεις ανισότητας· μια, που την ονομάζω φυσική, γιατί έχει καθιερωθεί από τη φύση, και που συνίσταται στη διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες, στην υγεία, στις σωματικές δυνάμεις και στις πνευματικές ή ψυχικές ιδιότητες· και μια δεύτερη, που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε ηθική ανισότητα ή πολιτική, γιατί εξαρτάται από μια σύμβαση που έχει πραγματοποιηθεί ή το λιγότερο έχει επικρατήσει με τη συγκατάθεση των ανθρώπων. Αυτή συνίσταται στα διάφορα προνόμια, που μερικοί απολαμβάνουν σε βάρος άλλων, όπως για παράδειγμα το να είναι περισσότερο πλούσιοι, να έχουν περισσότερα αξιώματα, να διαθέτουν περισσότερη (κοινωνική) δύναμη από τους άλλους ή ακόμα να κυριαρχούν επάνω τους.

.....

Ο πρώτος άνθρωπος ο οποίος, αφού περιέφραξε ένα χωράφι, σκέφτηκε να πει «αυτό είναι δικό μου» και βρήκε ανθρώπους αρκετά απλοϊκούς για να τον πιστέψουν, στάθηκε ο πρώτος ιδρυτής της πολιτικής κοινωνίας. Από πόσα εγκλήματα, πόσους πολέμους, πόσες αιματοχυσίες, πόσες δυστυχίες και ολέθρους δε θα είχε γλυτώσει το ανθρώπινο γένος, αν βρισκόταν κάποιος που, ξεριζώνοντας τους πασσάλους ή γεμίζοντας το χαντάκι που τριγύριζε το χωράφι, θα είχε φωνάξει στους όμοιούς του: Φυλαχτείτε από αυτόν τον απατεώνα· είστε χαμένοι, αν ξεχάσετε ότι οι καρποί ανήκουν σε όλους και ότι η γη δεν ανήκει σε κανένα.

Πραγματεία για την καταγωγή και τα βάθρα της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων.

Κείμενο 2ο

Αν βοηθήσετε το μαθητή σας να μάθει να παρατηρεί τα φυσικά φαινόμενα, θα του αναπτύξετε γρήγορα την περιέργεια· αλλά για να τροφοδοτήσετε την περιέργειά του δεν πρέπει να βιάζεστε να την ικανοποιήσετε. Τοποθετήστε τον μπροστά στα προβλήματα και αφήστε τον μόνο του να τα λύσει. Η γνώση του δεν πρέπει να προέρχεται από τη δική σας διδασκαλία αλλά από τη δική του κατανόηση. Δεν πρέπει να μαθαίνει τη γνώση αλλά να την ανακαλύπτει. Εάν στο μυαλό του μαθητή η λογική αντικατασταθεί από το κύρος του δασκάλου, τότε ο μαθητής θα πάψει να σκέπτεται και θα γίνει φορέας αντίληψης των άλλων.

Στην αρχή προσπάθησε να κερδίσει την εμπιστοσύνη του παιδιού, χωρίς να φαίνεται ότι του πουλάει τις ευεργεσίες του, χωρίς να δείχνει ότι είναι απαραίτητος, χωρίς να του κάνει κηρύγματα, αλλά αντίθετα προσπαθώντας πάντοτε να βρίσκεται κοντά του, προσπαθώντας να καλύψει την υπεροχή του για να εξισωθεί με το νέο παιδί. Ήταν, μα την αλήθεια, ένα συναρπαστικό θέαμα να βλέπεις έναν άνθρωπο σοβαρό να γίνεται ο σύντροφος ενός παιδιού και η σοβαρότητα να μεταβάλλεται σε ευθυμία, για να πετύχει καλύτερα τον τελικό της θρίαμβο. Όταν ο εύθυμος νεαρός ερχόταν να διηγηθεί τις τρέλες του και να τις συμμεριστεί μαζί του, ο ιερέας τον άκουγε, τον άφηνε τελείως ελεύθερο να διηγείται· χωρίς να εγκρίνει το κακό, ενδιαφερόταν για όλα. Ποτέ μια αδιάκριτη λογοκρισία δε σταματούσε τη νεανική εξομολόγηση, τον αυθορμητισμό της καρδιάς. Η ευχαρίστηση που του γεννούσε η ιδέα ότι ο άλλος τον άκουγε με προσοχή μεγάλωνε μέσα του τη διάθεση να τα πει όλα. Μ' αυτό τον τρόπο εκμυστηρευόταν τα πάντα χωρίς να έχει από πιο μπροστά σκεφτεί να πει τίποτα.

Αιμίλιος ή περί Αγωγής.

1. Ποιος είναι ο συγγραφέας των κειμένων και σε ποιο επιστημονικό πεδίο ανήκει κάθε κείμενο;

.....

2. Με βάση το 1^ο κείμενο, ποιες μορφές ανισότητας υπάρχουν στο ανθρώπινο είδος, κατά τον συγγραφέα, και με ποιο κριτήριο τις διακρίνει;

Ποια μορφή ανισότητας αποτελεί το κύριο θέμα της έρευνάς του, πώς την ερμηνεύει και ποιες, κατά τη γνώμη του, συνέπειες είχε στη ζωή των ανθρώπων;

.....

.....

.....

.....

3. Για να καλυτερέψει η κοινωνική κατάσταση, ποια λύση πρότεινε ο συγγραφέας και πώς αυτή η λύση σχετίζεται με το έργο του «Αιμίλιος ή περί Αγωγής»;

.....
.....
.....
.....
.....

4. Ποιες είναι οι βασικές ιδέες του συγγραφέα στο 2^ο κείμενο; Με ποιες από αυτές δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός του ως πρώτου εκφραστή του *ρομαντισμού* και γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. Ποια, κατά τη γνώμη σας, αξία είχαν αυτά τα έργα στην εποχή τους και κατά πόσο μπορούν να ενδιαφέρουν τον σύγχρονο άνθρωπο; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Εργασία για το σπίτι

«Όλα είναι καλά όταν βγαίνουν από τα χέρια του Δημιουργού· όλα εκφυλίζονται στα χέρια του ανθρώπου»

Ρουσσό, Αιμίλιος ή περί Αγωγής

«Ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος μα είναι παντού αλυσοδεμένος... Όσο ένας λαός εξαναγκάζεται να υπακούει και υπακούει, κάνει καλά· μόλις όμως μπορέσει να αποτινάξει το ζυγό και τον αποτινάξει, κάνει καλύτερα. Γιατί, αφού ξανακερδίζει τη λευτεριά του με το ίδιο δικαίωμα (με τον ίδιο τρόπο) που του την άρπαξαν, ή είναι δίκιο να την ξανακερδίσει ή ήταν άδικο να του την αφαιρέσουν»

Ρουσσό, Κοινωνικό Συμβόλαιο

«Για όλους τους παραπάνω λόγους αποφασίζουμε: τα δυο βιβλία (του J. J. Rousseau), με τίτλους: Κοινωνικό Συμβόλαιο και Αιμίλιος ή περί Εκπαιδεύσεως, να κατασχεθούν, να σχιστούν και να καούν δημόσια... στην πλατεία Δημαρχείου, γιατί κρίνονται επικίνδυνα, αναίσχυντα, σκανδαλώδη, διαλυτικά για τη χριστιανική θρησκεία και κάθε εξουσία...»

*[Απόφαση του Μικρού Συμβουλίου (δηλαδή των Αρχόντων)
της Γενεύης (1762)]*

*Arnoldo Mondadori (editore), Οι μεγάλοι αμφισβητίες:
Ρουσσό, σελ. 31.*

Από το βιβλίο: Φ. Κ. Βώρου, Η Φιλοσοφία της Εκπαίδευσης, σ. 264.

Βάσει των ιστορικών σας γνώσεων για το έργο του Ρουσσό και για το κοινωνικοπολιτικό σύστημα της εποχής του, να συνθέσετε ένα κείμενο στο οποίο να αναφέρετε τους λόγους για τους οποίους οι Άρχοντες της Γενεύης έλαβαν αυτή την απόφαση.

Σημείωση: Το θέμα προσφέρεται και για εργασία δραματοποίησης (με ανάληψη αντίθετων ρόλων), όπως και για άσκηση σύνθεσης ρητορικού λόγου, αναλόγως των ενδιαφερόντων των μαθητών και των δυνατοτήτων συνεργασίας με τον/την φιλόλογο της τάξης. Ακόμη θα μπορούσε να προταθεί σε παιδιά με καλλιτεχνικές τάσεις να αποδώσουν το θέμα εικαστικά.

5. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Ερώτηση ανάπτυξης

- Να συνοψίσετε τα βασικά στοιχεία των οικονομικών θεωριών που διατυπώθηκαν κατά τον 18^ο αιώνα και να συσχετίσετε την γένεση αυτών των θεωριών με τις αλλαγές που σημειώθηκαν στην οικονομική ζωή.

Ερώτηση σύντομης απάντησης

- Ο Άνταμ Σμιθ θεωρούσε επικίνδυνο κάθε κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία. Να δικαιολογήσετε (σε 4-5 στίχους) την αντίληψη αυτή, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες της εποχής.

Ερώτηση αντιστοίχισης

Να γράψετε στο κενό αριστερά το γράμμα του δεδομένου της Β' στήλης που αντιστοιχεί στο δεδομένο της Α' στήλης. (Σε κάθε δεδομένο της Α' στήλης αντιστοιχεί ένα μόνο από τα δεδομένα της Β' στήλης).

στήλη Α'	στήλη Β'
— «ο καθένας πρέπει να είναι ελεύθερος όσο δεν παραβιάζει τους νόμους της δικαιοσύνης, να κυνηγάει το συμφέρον του με το δικό του τρόπο».	α) Βολταίρος β) Κεναί
— «Μόνο η αφθονία του χρυσού σε ένα κράτος εξασφαλίζει το μεγαλείο του και τη δύναμή του».	γ) Κολμπέρ
— «Ο ηγεμόνας και το έθνος πρέπει πάντοτε να έχουν υπόψη τους ότι η γη είναι η μοναδική πηγή πλούτου και ότι η γεωργία αυξάνει αυτό τον πλούτο».	δ) Μοντεσκιέ ε) Ρουσσό στ) Άνταμ Σμιθ

Σημείωση: Οι υπόλοιπες ερωτήσεις που εκπονήθηκαν για το κεφάλαιο αυτό, απαρτίζουν ένα από τα ολιγόλεπτα κριτήρια αξιολόγησης που προτείνονται και μπορείτε να το συμβουλευθείτε (σσ. 37-38 του παρόντος τεύχους).

Εργασία για το σχολείο

Κατά τον 17^ο αιώνα η κυρίαρχη αντίληψη για τον πλούτο μιας χώρας υπαγόρευε την αύξηση της ποσότητας των νομισμάτων και των αποθεμάτων σε πολύτιμα μέταλλα (μερκαντιλισμός). Ο εισηγητής αυτής της θεωρίας, Ιωάννης Κολμπέρ, έλεγε χαρακτηριστικά:

«Μόνον η αφθονία του χρυσού σε ένα κράτος εξασφαλίζει το μεγαλείο του και τη δύναμή του».

Στον 18^ο αιώνα όμως η οικονομική σκέψη ανανεώνεται.

- Να διαβάσετε τα σχετικά παραθέματα του βιβλίου σας (σσ. 18-19) και να επισημάνετε τα βασικά στοιχεία της νέας οικονομικής αντίληψης και τις διαφορές της από τον μερκαντιλισμό.

6. Τα Μέσα Διάδοσης των Νέων Ιδεών

Ερωτήσεις συμπλήρωσης

1. Να συμπληρώσετε τα κενά.

Δίαυλοι επικοινωνίας των Διαφωτιστών με το ευρύ κοινό και τα μέσα διακίνησης των ιδεών του υπήρξαν: 1. ....

2. ....

3. ....

4. ....

2. Να συμπληρώσετε τα κενά στο παρακάτω κείμενο:

Εκδοτικό επίτευγμα του ..... αιώνα η «..... ή ..... των ..... των ..... και των .....» συνέβαλε τα μέγιστα στη διάδοση και εκλαΐκευση των ιδεών του Διαφωτισμού. Εγκέφαλος και ψυχή του έργου υπήρξε ο Γάλλος φιλόσοφος ..... με κύριο συνεργάτη του τον μαθηματικό και φιλόσοφο ....., ενώ συμμετείχαν με άρθρα τους 130 συγγραφείς, μεταξύ των οποίων και μεγάλα ονόματα του Διαφωτισμού, όπως ο ....., ο ....., ο ....., ο ....., καθώς και οι οικονομολόγοι ..... και .....

Στο έργο αυτό, το οποίο απετέλεσε τη συλλογική έκφραση του Διαφωτισμού, περιλήφθηκαν όλες οι γνώσεις της εποχής εκείνης, που τέθηκαν κάτω από την κριτική του ..... και προβλήθηκαν οι θεμελιώδεις ιδέες της ....., της ....., της ..... με τις οποίες προετοιμάστηκε ο δρόμος για ριζικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές.

Εργασία για το σπίτι

- Τώρα που ολοκληρώσατε τη γνωριμία σας με τις **νέες ιδέες**, να συνθέσετε ένα μικρό δοκίμιο (2-3 παραγράφων), στο οποίο να παρουσιάσετε τα κύρια αντικείμενα του προβληματισμού και της κριτικής που άσκησαν οι στοχαστές,

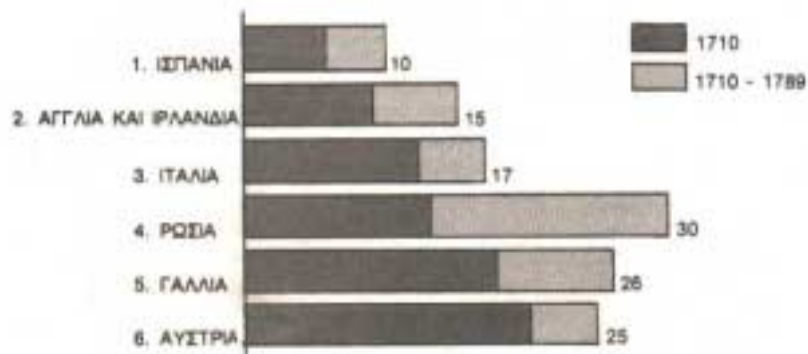
οι οποίοι δημιούργησαν το κίνημα του Διαφωτισμού, και τις βασικές θέσεις που πήραν για τα κοινωνικά - πολιτικά προβλήματα του καιρού τους.

7. Προς Έναν Καινούργιο Κόσμο

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

Ο πληθυσμός της Ευρώπης στον 18^ο αιώνα
(εκατομ. κάτοικοι)

(Πηγή: Β. Κρεμμυδά, Νεότερη Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή, σ. 117)

- Να συγκρίνετε, με βάση τα στοιχεία που παρέχει ο πίνακας, τον πληθυσμό που είχε η Ευρώπη κατά τις αρχές του 18^{ου} αιώνα με τον πληθυσμό της κατά τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα αυτού και να αναλύσετε τη σχέση μεταξύ αυτής της δημογραφικής εξέλιξης και της κατάρρευσης του συστήματος της απόλυτης μοναρχίας.

2.

Φιλολογική συγκέντρωση σε αστικό σαλόνι

Μια φιλική συγκέντρωση σε ένα λαϊκό σπίτι

- Από τις ιστορικές σας γνώσεις και με τη βοήθεια των εικόνων να προσδιορίσετε:
  - α) τις συνθήκες ζωής των κοινωνικών τάξεων, που απεικονίζονται
  - β) τα ενδιαφέροντά τους
  - γ) τη σχέση τους με το κίνημα του Διαφωτισμού.

3. **«Σε όλη την κοινωνική αναταραχή που θα επακολουθήσει (κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα), βλέπουμε να συμμαχούν οι αγρότες και οι εργάτες με την αστική τάξη αυτού του ίδιου του συστήματος. Παρατηρούμε επομένως να συνάπτεται μια συμμαχία μεταξύ πολιτικά ή οικονομικά καταπιεσμένων κοινωνικών στρωμάτων εναντίον της κυρίαρχης τάξης των ευγενών. Οι κατώτερες τάξεις δεν έχουν ακόμη συνειδητοποιήσει τη δύναμή τους και δέχονται την εξουσία της αστικής»,** αναφέρεται στο σχολικό σας βιβλίο (σ. 22).

- Να ερμηνεύσετε αυτή τη συμμαχία, λαμβάνοντας υπόψη ένα τουλάχιστον από τα παρακάτω στοιχεία:
- α) τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής
  - β) τα χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος που κυριαρχούσε
  - γ) τις διακηρύξεις και τις προτάσεις του κινήματος του Διαφωτισμού.

Εργασίες για το σχολείο

1. Να συζητήσετε την παρακάτω άποψη:

«... ενώ ο Διαφωτισμός υπήρξε μια κίνηση ενάντια στους μύθους και στα είδωλα, γέννησε κι αυτός είδωλα. Αν λοιπόν έχει μίαν επίκαιρη σημασία, αυτή βρίσκεται στο να ασκούμε διαρκή κριτική ενάντια στις μυθοποιημένες πολιτικές ιδέες, να πολεμούμε τις αυθεντίες, τα δόγματα και τις τάσεις για χειραγώγηση του νου, για μεσιτεία ή «προστασία» της σκέψης».

(Από το βιβλίο: Θ. Βέικου και Χ. Μιχαλοπούλου-Βέικου, *Ιστορία του Φιλοσοφικού Στοχασμού*, Β΄ ΕΠΛ, ΟΕΔΒ).

2. Να σχολιάσετε την άποψη:

«Σ' έναν κόσμο πιο πλούσιο, η φτώχεια γίνεται περισσότερο και σκληρότερα αισθητή».

Ενδεικτικά Θέματα Συνθετικών Δημιουργικών Εργασιών

1. «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ 5^{ου} π.Χ. αι. (Σοφιστική) - - ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ 18^{ου} αι.: αναζήτηση κοινών τόπων»

Καθώς το θέμα προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση (και από την πλευρά του μαθήματος της Ιστορίας και από την πλευρά του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας) και είναι πιθανό να ενδιαφερθούν γι' αυτό μαθητές που παρακολουθούν τη θεωρητική κατεύθυνση, κρίνεται σκόπιμο η διαμόρφωσή του να γίνει σε συνεργασία με τον/τη συνάδελφο που διδάσκει τα «Αρχαία Ελληνικά» στη θεωρητική κατεύθυνση, όπου προβλέπεται από το πρόγραμμα η διδασκαλία του «Πρωταγόρα» του Πλάτωνα.

Για τη διαπραγμάτευση του θέματος οι μαθητές μπορούν να στηριχθούν κατ' αρχάς στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια. Για τη διεύρυνση όμως του προβληματισμού τους, θα ήταν χρήσιμο να τους δοθούν αποσπάσματα των Σοφιστών, ενδεικτικά των θεμάτων που τους απασχόλησαν και των θεωριών και ιδεών που πρόβαλαν, τα οποία μπορεί κανείς να αντλήσει από το βιβλίο: Ν. Μ. Σκουτερόπουλου: «*Η ΑΡΧΑΙΑ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ - Τα Σωζόμενα αποσπάσματα*», εκδ. Γνώση, Αθήνα, ²1998.

Ως βιβλιογραφία, που θα υποδειχθεί στους μαθητές, ενδεικτικά προτείνεται:

- Κύρκου, Β., «*Αρχαίος Ελληνικός Διαφωτισμός και Σοφιστική*», Αθήνα, ²1993.
- Foucault, M., «*Τι είναι Διαφωτισμός;*», εκδ. Έρασμος, Αθήνα, 1988.

2. «ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ: ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΦΡΟΣΥΝΗΣ»

Μια *άμεση γνωριμία* με τη σκέψη του Βολταίρου, μέσω ενός λογοτεχνικού έργου, θα ήταν ίσως ελκυστική για τους μαθητές.

Το φιλοσοφικό μυθιστόρημά του «**Candide**» προσφέρεται γι' αυτό τον σκοπό και μπορεί να ανατεθεί σε μικρή ομάδα μαθητών να το μελετήσουν και να παρουσιάσουν στην τάξη μια εισήγηση με θέμα:

«Οι φιλοσοφικές ιδέες του Βολταίρου και τα ιδανικά που προβάλλει μέσα από τη ζωή, τη δράση και τις περιπέτειες του Candide»

Στα ελληνικά το έργο κυκλοφορεί με τον τίτλο «ΚΑΝΤΙΤ», σε μετάφραση Κ. Δράζιανη, από τις εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ (σ. 122).

